

IRÁNYI DÁNIEL.

„Irányi Dániel a szó legnemesebb értelmében erényes ember. Egyetlen ítélete sem elfogult. Tíz évet élt Franciaországban és mindenki barátja maradt, aki csak ismerte. Megtiszteltetés számomra, hogy hű barátai közé sorolhatom magam. Kossuth, — akít pedig Irányi hűség nélkül bírál a *Histoire de la Révolution* című munkájában, — nagyrabecsüli őt. A szélső baloldali képviselő szereplése 1848-ban, sőt azután is gyakran szerencsés volt. Derék és jó ember. Nem gyenge hatalmon levő barátaival szemben és nem érez bosszúvágyat bukott ellenségei iránt. Minden korrupció felháborítja és nagy tekintéllyel ostromozza, úgyhogy ezt a jogát senki sem vonhatja kétségbe. Ékesszólása egyszerű, világos mint stílusa; egyenes és józan mint lelkiismerete. Csak becsületesség és igazságosság befolyásolhatják őt; az a körülmény, hogy valamelyik ellenfelével egy véleményen van, vagy valamelyik barátjával összekülönbözik, nem tartóztatja fel őt útjában. Bármilyen párt büszke lehet rá, hogy ilyen emberei vannak és pártjuknak őszinte csodálatában osztozva, mindenki elmondhatja az ilyenekről: ime az igazak!”

Mme Adam (Juliette Lamber) francia írónőnek *La Patrie Hongroise* című munkájában megjelent ezek a szavai talán a legjellemzőbbek Irányi életére és érdemeire.

Irányi (Halbsu) Dániel 1822 február 24-én született Toporczon, Szepes megyében, ahol apja ágostai hitvallású evangélikus lelkész volt. Gimnáziumi tanulmányait Eperjesen, Késmárkon és Rozsnyón végezte, majd visszatért Eperjesre, ahol jogot hallgatott és itt az ifjúság a jogakadémia kebelében fennálló magyar egyesület elnökévé választotta. Jogi tanulmányait Pesten fejezte be; ahol 1844-ben letette a köz- és váltóügyvédi vizsgát. Csakhamar egyike lett a főváros legkeresettebb ügyvédeknek. Pesten első dolga volt megismerkedni Kossuth-tal és az ő révén a szabadelvű párt több vezető emberével. A Pesti Kör, mely később az Ellenzéki Kör nevet vette fel és ahol a politika és irodalom legkiválóbb emberei találkoztak, választmányi tagjává választotta. Tagja volt az 1847-ben megalakult ifjúsági társulatnak, mely össze-

jöveleteit eleinte a *Jelenkor* szerkesztőségében, később pedig a Pálvax kávéházban tartotta. 1848 március elején az Ellenzéki Kör megbízásából Irányi Pozsonyba utazott, ahol az országgyűlés székelt. Itt felkereste Kossuthot és küldetéséhez híven elmondotta neki, hogy pesti barátai nincsenek meglegedve az országgyűlés munkásságának eddigi eredményével: gyorsabb eljárásra lenne szükség. Nagy volt a türelmetlenség ekkor már Pesten, ahol a párisi forradalom híre a legnagyobb izgatottságban tartotta az amúgy is lázas kedélyeket. Kossuth e közlésre, — amint Irányi a *Histoire Politique de la Révolution de Hongrie* című munkájában leírja — kedvetlenül válaszolt: „Magam sem vagyok a dolgok menetelével meglegedve. Tenni kellene valamit.“ — „Nem lenne-e jó — kérde Irányi — ha országos mozgalmat indítanánk meg Pestről a reformok siettetése végett?“ — „Biz ez nagyon üdvös lenne — hagyta helyben Kossuth. — Próbálják meg hátha ezáltal is nyomást gyakorolhatunk a csökönyös mágnásokra.“ — E beszélgetésből pattant ki az a szikra, amely március 15-ének fáklyáját meggyújtotta.

Irányi másnap visszautazott Pestre, s az Ellenzéki Kör az ifjúsággal karöltve hozzáfogott az agitációhoz. A pozsonyi és pesti események így összhangba jöttek. Pozsonyban az Országgyűlési liberális párt, Pesten pedig a lelkes ifjúság tört előre, hogy a nemzet számára az alkotmányos szabadságot kivívja.

1848-ban az első független felelős magyar minisztérium megalakulása után Deák Ferenc igazságügyminiszter felszólítására Irányi titkári hivatalt vállalt a törvény-előkészítő osztályon. A július hóban Pestre összehívott Országgyűlésre Pest Lipótvárosa képviselőnek választotta meg. A képviselőháznak jegyzője lett. Jellasicsinak a fővároshoz közeledésekor ő is belépett az országgyűlési önkéntes csapatba és az ellenségnek Pákozdtól történt visszavonulása után visszatért Pestre, majd csakhamar kormánybiztosnak nevezték ki Sárosmegyébe. 1849 elején Debrecenbe ment, ahová időközben a kormány és az Országgyűlés is áttette székhelyét és itt tevékenyen vett részt az országgyűlés tanácskozásaiban. 1849 áprilisá-

ban a magyar hadsereg a győzelmek egész sorát aratta és amikor az osztrákok Pestet kiűritették, Kossuth a fővárosba küldte Irányit, mint budapesti teljhatalmú kormánybiztos. Ebben a minőségben működött, míg Budavár bevétele után a kormány is visszatért Pestre. Budavárnak visszafoglalása a magyar honvédsereg diadalainak tetőpontját jelentette, de azután az orosz beavatkozás túleréjének hatása alatt gyorsan következett a hanyatlás. A magyar hadsereg kénytelen volt visszavonulni és Görgey, akire Kossuth az államfői hatalmat átruházta, — az orosz hadsereg előtt Világosnál letette a fegyvert. Irányi az Országgyűlést Szegedre és Aradra is követte, Világosnál igen heves jelenete volt Görgeyvel fegyverletétel előtti napon, és ő volt talán az első, aki Görgeynek szemébe vetette a hazaárulás súlyos vádját... Világosról Irányi Szatmárba, Beregbe, majd Gömörbe menekült és 1850 január végéig bújdosott az országban. Ekkor kocsisnak öltözve menekült Svájcba, majd onnan Párisba. A pesti haditörvényszék 1851 szeptember 21-én a menekültek legkiválóbbjait, köztük Kossuth Lajost, gróf Andrássy Gyulát, Szemere Bertalant és Irányi Dánielt *in contumaciam* halálra ítélte. Az elítélteket a következő napon *in effigie* felkasztották.

1850 március 7-én érkezett Irányi Párisba, ahol eleinte ujságcikkek írásával foglalkozott, hogy egy pár frankot megkeressen. 1851 februárjától kezdve De Gerando özvegyének két gyermekét és Kiss Miklós ezredes fiát tanította. Szerény körülmények, nélkülözések között élt, mindennapi munkájával tartotta fenn magát, de akkor is tiszteletreméltóan emelkedik ki jelleme és alakja, úgyhogy mindig és mindenütt nagyrabecsülték. Joggal nevezték „az emigránsok Catójának.” A leckék adása sok idejét rabolta el, gyakran gyengélkedett, mégis szabadidejét politikai, főképp nemzetgazdasági tanulmányokra fordította. Ha a külföldi lapok rosszakaratú forrásokból merítették véleményt hazánkról, ha megtámadták, Irányi volt az első, aki erélyesen lépett fel és nem kedvetlenedett el, ha cáfolatát az illető lap nem közölte, tudván, hogy az ilyen támadásoknak titkos rugója van.

Irányi Párisban barátjával Henszlmannal lakott

együtt Rue de Madame 20 számú házban. Degré Alajos *Visszaemlékezéseiben* tudósít Irányiéknaál tett látogatásáról: „Irányi emelt fővel és öntudatos magatartással dolgozott a mindennapi kenyérért, nem panaszkodott, nem kért és nem fogadott el senkitől mást, mint amit munkája megérdemelt.“ A Párisban töltött gondterhes napok alatt Irányi időt szakított magának arra is, hogy az idegen környezetben felhívja a figyelmet a magyar irodalomra és történelemre. A közlemények, melyek akkoriban a párisi lapokban a magyarságról és a magyar irodalomról megjelentek, legtöbbszörre az ő felvilágosításai nyomán keletkeztek. Ezen kívül ő maga is írt értékes újságcikkeket és röpiratokat. A *Presse*-ben jelent meg Irányi et Bratiano: *Lettres hongro-roumaines*, ezekben a levelekben a két politikus közös nevezőre igyekszik jutni a magyar és román kérdésben. 1855-ben röpiratot ad ki Irányi a protestánsok magyarországi helyzetéről (*Mémoire sur la condition actuelle des protestants en Hongrie*), mely munkát angolra is lefordították. A *La Libre Recherche* nevű folyóiratban jelennek meg Irányi következő cikkei: *Parallèle entre la littérature hongroise avant et depuis 1848*, — *Littérature hongroise*, — *L'Église et les écoles protestantes en Hongrie*. Az *Annuaire Encyclopédique du XIXe siècle*-ben a magyar politikai, szociális és gazdasági élettel foglalkozó cikkeket szintén Irányi írta.

Irányi összeköttetést tartott fenn a francia irodalmi élet vezető egyéniségeivel. Többek között Ch. L. Chassinál volt szoros barátságban, akinek kollaborációjával írta meg a *Histoire Politique de la Révolution de Hongrie*-t (*A Magyar szabadságharc politikai története*). 1853 december 11-én egy Kauser nevű emigráns magyar mutatta be őket egymásnak. Chassin ekkor már dolgozott Hunyadi Jánosról szóló munkáján és Irányi segítségére volt az anyaggyűjtésben, sőt a munkát kéziratban át is nézte. Barátságuk kezdetétől fogva igyekezett Chassin érdeklődését mind jobban felkelteni Magyarország iránt.

1855-ben kezdenek hozzá szabadságharcunk történetének megírásához. Irányit és Chassint, vagyis a magyart és franciát a közös politikai felfogás hozta össze,

hogy megírjanak egy közös munkát, mely nemzeti, de egyben európai is. A kollaboráció dacára Irányi saját munkájának tekinthető a *Histoire Politique de la Révolution ae Hongrie*, mert Chassin jóformán nem tett mást, mint átjavította, azaz jó francia stílusba formálta Irányi fogalmazását. Természetes is, hogy együttműködésük nem lehetett egyenrangú, már a téma miatt sem, mert Irányi, aki részt vett a Szabadságharcban és mint Kossuth egyik leghívebb embere, jól ismerte az akkori magyarországi viszonyokat, saját impressziói és évekig tartó anyaggyűjtés után, egyedül írta meg művét. A jó francia stílus az egyetlen, ami Chassinnek köszönhető. Irányi állandóan azzal a szívből jövő meggyőződéssel dolgozott, hogy munkájának olyan rendeltetése van, melyet magasabb szempontok szabnak meg. Nem kímélve fáradságot, minden igyekezetével azon volt, még e nagy mű megírása közben is, hogy a francia közvélemény állandóan halljon Magyarországról és a magyar ügyről. Így ír 1855 szeptember 7-én Kossuthnak:

Forradalmunk történetén folyvást dolgozom, azonban addig is míg ezen munkám megjelenhetnék, egy másik könyv fogja hazánk kérdését a francia közönség előtt teleleveníteni. Ez Mr. Chassin munkája: *La Hongrie, son génie et sa mission*, mely jövő hó elején elhagyja a sajtót s melyet nagyobb részt általnéztem kéziratban. Életkérdésnek tartom jövőnkre nézve, hogy a francia közvéleményt részünkre megnyerjük az idegen nemzetiségek ellenében; nem elég egyes, bármily nagy befolyású férfiúk pártolását bírni, a nagyközönség rokonszenvét kell megnyernünk, hogy bátran léphessünk fel alaptalan követelések ellen.¹

Irányi nem szentelhette minden idejét a *Histoire de la Révolution* megírásának, mert elsősorban mindennapi kenyerét kellett megkeresnie és emigrációs munkák Genovába, majd Turinba szólították. A Kossuth által megalapított „Magyar nemzeti igazgatóság”-nak lesz jegyzője és élénk aktivitást fejt ki az iránt, hogy a magyar légiónak az 1859-es francia-olasz-osztrák háborúban részvegyen.

1859-ben jelenik meg Irányi és Chassin közös

¹ Irányi 1855 szeptember 7-én Párisban kelt — kiadatlan — levele Kossuthhoz. Budapest, Országos Levéltár, Kossuth iratok: 1924.

művének első kötete, melyet Edgar Quinet nagy érdeklődéssel és elragadtatással fogad, elismeréssel fejezi ki háláját a szerzőknek a fontos munkáért. Irányiba nagy reményt önt Quinet hozzá intézett levele és válaszában élénk buzgalommal igyekszik megnyerni őt a magyar ügy melletti felszólalásra. E levélváltásról így számol be 1859 augusztus 15-én Kossuthnak:

Chassin megküldötte könyvem, illetőleg könyvünket többi között Quinet Edgarnak, ki jelenleg Aix les Bainsben lakik Savoieban. A híres francia író a küldeményt megköszönte Chassinak 's azonkívül nekem is írt egy igen hízelgő levelet, melynek végén megkért „de faire ses compliments à notre grand Kossuth“. Én feleltem Quinetnek, arra kérvén őt, hogy karolja fel ő a magyar ügyet, miután a többi nemzetiségek mellett oly melegen apostolkodott, ígervén részemről que je me ferai volontiers le clerc de l'avocat de mon pays. — Várom válaszát. Azonban jó lenne ha Ön, alkalmat véve a fenti üdvözléstől, támogatná felszólításomat. Egyetlen nagynevű írónk nincs a francia irodalomban, igen becses szerzemény lenne, ha ezt megnyerheink.²

A túlhajszolt szellemi munka idegeit felőrli és tetézi ezt szervi betegsége is. Több ízben kénytelen elutazni Jersey szigetére gyógyulást keresni. Ilyen körülmények között állandóak az anyagi gondjai Irányinak, aki egész életét a hazának szentelte. Azok közé a nagy magyarok közé tartozott, akik csak áldoztak a közért és nem a köz áldozott értük. Amint egy kissé egészségileg összeszedi magát, ismét folytatja kitartó munkáját, nagy körültekintéssel dolgozik a Szabadságharc történetének második kötetén, mely 1860 elején végre meg is jelenik. Irányinak gondja van arra is, hogy a francia lapok írjanak könyvéről. Igyekszik minél nagyobb propagandát csinálni a *Histoire Politique de la Révolution de Hongrie*-nak és minden lépése arra mutat, hogy nagy buzgalommal szolgálta hazája ügyét.

A *Histoire de la Révolution* megjelenése előtt egyetlen munka sem volt a világirodalomban, mely hitelesen megmagyarázta volna a magyar szabadságharc politikai előzményeit. Hiányt pótol tehát Irányi ezen művével.

² Irányi 1859 augusztus 15-én Jerseyben kelt — kiadatlan — levele Kossuthhoz. Budapest, Országos Levéltár, Kossuth iratok: 2348.

Főcélja az volt, hogy megismertesse a francia nemzettel a magyarság nehéz sorsát a Habsburgok németesítő és elnyomó uralma alatt.

A Villafranca-i békekötés után a magyar emigránsok kénytelenek voltak belátni, hogy mennyire hiábavaló volt minden fáradozásuk, mellyel a szabadság integritásáért küzdöttek. Az ő önfeláldozó munkálkodásukat fájdalmas és hatalmas szépségében őrzi meg a történelem. A magyar történelem tele van dicsőséges balsorsokkal, a legnagyobb magyar szabadságharcok vezérei, Rákóczi és Kossuth, messze hazájuktól fejezik be földi életüket, de példátlan erővel élnek népük szívében. Már XIV. Lajos is felhasználta Rákóczit a háborúban, de kihagyta a békekötésből, ugyanezt tette III. Napoleon Kossuth-tal és a magyar emigrációval. Magukra maradtak küzdelmükben, mely a magyarságért, a szabadságért, a magyar függetlenségért folyt.

1861 és 62-ben Irányi gyakran megfordult Kossuth megbízottjaként Olaszországban és Angliában is, közben mindig vissza-visszatért Párisba. 1862 szeptember 4-én közli Irányi Kossuth-tal:

Egy kis röpiratot írtam Magyarország függetlenségéről, melyben a teljes önállás hasznát a 48-ki korcs állapot felett kifejttem. Magyarul írtam, mert szeretném beküldeni az országba. Hiba volt eddig is nem ellensúlyozni Deák hatását.³

A *Magyarország függetlensége* című röpirat, — melynek mottójául Irányi Kossuth szavait idézi: „Ha Magyarország egyesül az osztrákkal, én denationalizálom magam“, — Párisban, 1862-ben jelent meg és világosan tükrözi vissza Kossuth, Irányi és az egész magyar emigráció felfogását a függetlenségi kérdés, a nemzeti ségekkel való kibékülés és az Ausztriától való elszakadás tárgyában.

E röpiratot követőleg 1863-ban írta Irányi a következő, igen érdekes és az osztrák elnyomatás alatt szenvedő honfitársait biztató verset, melyet sok ezer példány-

³ Irányi 1862 szeptember 4-én Párisban kelt — kiadatlan — levele Kossuthhoz. Budapest, Országos Levéltár, Kossuth iratok: 3805.

ban Batthyányiné Apraxin Julia grófnő útján
juttatott el Magyarországra.

A M A G Y A R L E G I O

par

Irányi Dániel

Paris. Imprimerie de Felix Malteste
et Cie Rue des Deux Portes Saint
Sauveur, 22. 1863.

I.

Ezer magyar hajóra száll,
Megmenteni honát,
Látatlanul velük megyen
Hadúr, a jó barát.

Setét az éj, borús az ég.
Zajognak a habok,
De bájosan kelet felől
Egy csillag át ragyog.

S bár szirt felett s veszély között,
Kiszáll a hős csapat,
S buzgón letérdel, s ajaka
Imára így fakad:

Népek hatalmas Istene!
Hozzád fohászodunk,
Add ellenállhatatlanul
Küzdjön merész karunk.

Add össze törjük ős hazánk
Nehéz bilincseit,
S meg mentsük ezred éven át
Meg őrzött kincseit.

Fohász után legott fel áll,
S esküt dörög szava:
Elünk halunk ezer halált
Eretted, oh haza!

II.

Indul a had, német közelg
A német száma nagy,
„Add meg magad, parányi nép,
Istenre veszve vagy.“

Magyar meg áll, szavak helyett
Kardélivel felel;
Erőszakot Hadúr aláz,
Jogot megóv emel.

S amint nyomul, amint csatáz,
Leendő fergeteg,
Mint hópehelyből hógomoly,
Lesz óriás sereg.

Kiket gaz ármány elragadt,
A testvér nemzetek
A szent szabadság hanginál
Társul szegődtenek.

A két erő most összecsap,
Iszonytató csata
Az ég borul, a föld rezeg,
A vér szakad tova.

Előre, rajta! lelkesít
A népvezér; ki ő?
A legvitézebb, bölcs, erős.
Hadúr maga, dicső.

S habár keményen ütközik,
A német ezre vesz,
„Pusztulj hazánkból idegen,
Apáink földje ez.”

S a német ing, bomol, szalad
Mint szél elől a per,
Saját honában sem talál
Kegyelmet a bitor.

III.

Úl győzedelmi tort a nép,
Román magyart ölel,
S megannyi nyelven egy hazát
Mindnyája vall kegyel.

S a tor felett mély csend között
Le térdre hullanak,
Szemökből hálakönnyeik
Imául omlanak.

Bőség, szabadság felvirul
 A véres hantokon,
 A szent egyesség anyyala
 Viraszt az ormokon.

Igy oldta fel bilincsből
 Ezer magyar honát,
 Ezer magyar bajtársival
 Hadúr, a jóbarát.⁴

Irányi a magyar szabadságért, a magyar függetlenségért vívott küzdelmében nem tapasztalhatunk egy pillanatnyi lankadást sem. Már több, mint egy évtizede él emigrációban és még mindig bízik és remél, nem törődik a kudarccokkal, amelyeket kénytelenek voltak a magyar emigránsok elszenvedni. Csak egy cél lebeg állandóan a szeme előtt: hazája üdve, hazája jövője! Nyitott szemmel járja Franciaországot és míg kezdetben inkább az emigráció ügyeivel foglalkozot, addig a 60-as években főleg Franciaország politikai és közigazgatási viszonyait tanulmányozza és a *Hazánk s a Külföld* című folyóiratban megjelent cikkeiből kitűnik, hogy a Franciaországban észlelteket hazája javára igyekszik értékesíteni. Így 1865 január 4-én *A francia nemzeti egységről* ír „párisi levelet“ és szinte elképzeli, hogy milyen nagyszerű lenne, ha a magyarországi kisebbségek is olyanek lennének, mint a franciaországiak.

1866-ban, a porosz-osztrák háború kitörése előtt, Irányi előbb Firenzébe követte Kossuthot, majd mint Kossuth politikai ágense, Berlinbe ment és ott fejtette ki minden erejét, hogy Bismarck Magyarország függetlensége mellett interveniáljon. A königgrätzi csata után visszament Irányi Párisba s ott maradt 1869 elejéig. Párisban töltött utolsó éveiben is folyton dolgozott a haza érdekében és dolgozott, hogy mindennapi kenyerét megkeresse. Kossuthhoz ez időben intézett leveleiből úgy látszik, mintha ő lenne a turini remete vigasztalója és ezen levelekből már kiérezhető Irányi honvágya is. 1867 január 31-én így ír:

Utolsó becses levele, megvallom, elszomorított. Nemcsak mivel teljes testi és lelki ereje dacára a sir után vágyó-

⁴ Nemzeti Múzeum Országos Széchényi könyvtárában őrzött példány után. Katalógus szám: „P. o. Hung. 894 s“. — A versen Garay Kontjának hatása érezhető.

dik, hanem azért is, mert azt kérdi magától és tőlem: vajjon oly nemzet, mint a magyar, megérdemli-e, hogy érette hazafi fáradozzék, hogy jelesül mi tovább is küzdjünk javáért. Hát mit kellett azoknak érezniök, akik M. T h e r é z i a alatt elnémetesedve 's elkorcsosulva látták a nemességet, 's nemde mégis állhatatosan követték keblök Istenét?

Sőt minél nagyobb sülyedést vesz észre a hazafi, annál nagyobb erőfeszítéssel kell utolsó leheletéig dolgoznia övéinek felemelésén. Különb en is a gyávaság, mit Ön a nemzetnek vet szemére, szerintem csak az otthoni vezérek nagyobb részét illeti, 's én most is a mondó vagyok, amit untalan vitattam, hogy a nemzet zöme mégis akar szabad, akar független lenni.

De hiszen minék is hozom én fel ez' igazságokat? Kegyed, tisztelt barátom, szint úgy gondolkozik és érez, 's fenntebbi kétség csak pillanatnyi rossz kedvnek volt kitérése s nem egyéb.⁵

Irányiban ekkor már mind jobban elhatalmasodik a hazába való visszatérés vágya. Az otthonról kapott levelek megerősítik azt a hitét, hogy szükség van rá odahaza. A magyarországi napilapokat állandóan olvassa, élénk figyelemmel kísérve az otthoni eseményeket. Pécs városa ezidőben választja meg Kossuthot képviselőjévé, de Kossuth, aki ekkor már szilárd elhatározással örök száműzetésre ítélte önmagát, nem fogadja el a megválasztást, hanem Irányit ajánlja a pécsieknek képviselőül. Irányi örömmel veszi tudomásul, hogy Pécssett megválasztották képviselőnek és tisztában van vele, milyen nehéz feladat vár reá, hogy Kossuthot kellőképpen helyettesítse, de büszkén és telve ambícióval készül fel az új hivatásra. Nemcsak ő készült nagy buzgalommal két évtizedes száműzetés után a hazatérésre, hanem Magyarországon élő barátai és ismerősei is mindent elkövetnek, hogy végre otthon viszontláthassák, mert tudják, hogy az ő munkássága nélkülözhetetlen. H e c k e n a s t felajánlja neki 1868-ban a *Magyar Ujság* szerkesztését, amit Irányi nagy örömmel el is fogad. Mielőtt hazatér, elmegy Turinba elbúcsúzni Kossuthtól és reméli, hogy sikerül rávennie a turini remetét a hazába való visszatérésre. Végre azután Irányi 1868-ban hazatér és anélkül, hogy a formászerű hűségesküt letette volna, elfoglalta helyét a képviselőházban, mint a szélső ellen-

⁵ Irányi 1867 január 21-én Párisban kelt — kiadatlan — levele Kossuthhoz. Budapest Országos Levéltár, Kossuth iratok: 4713.

zék egyik vezére. Pécssett határtalan lelkesedéssel fogadták a száműzetésből hazatért nagy politikust, de az 1872-i választásoknál Irányi Pécssett kisebbségben maradt, viszont megválasztották ekkor Békésen, ahol egész élete végéig képviselő is maradt. A kormánypárt is megtisztelte azzal, hogy ellene jelöltet nem léptetett fel. Békés város nem ismerte a korteskedést, ott izgalmat a választás nem okozott soha. Húsz év alatt, minden választáskor, a választás legelső napjának, legelső óráiban megérkezett a távirat Békésről Pestre, hogy Irányit egyhangúlag megválasztották. Ha megjelent választói között, ünnepélyesen, igaz örömmel fogadták. A békésiek büszkék voltak az ő csendes választásaikra és a kitűnő emberre. A képviselőházban is tisztelet környezte. Nem volt egyetlen jelentékenyebb kérdés, melyhez hozzá ne szólott volna. Teljesen vagyontalan, szegény, minden hatalom nélkül szűkölködő ellenzéki politikus. Oly szerény volt, hogy kizáróan képviselői fizetéséből élt, még abban az időben is, mikor a magyar képviselő legális jövedelme csak 5 forintos napidíjből állott. A korrupciónak még a lehelle sem férközhetett hozzá... Ép ezen a ponton található meg Irányi kivételes, szinte példátlan közéleti tekintélyének oka és forrása: alakjában tökéletes harmoniában forrottak össze a nemes és kiváltságos emberi tulajdonságok.

Irányi mikor hazatért Párisból, - az emigrációból, ahol valósággal átnyomorgott egy hosszú, megrázó mágnányban és megrendítő puritánságban eltelt életet, belevetette magát a hazai politikai élet fáradhatatlan munkájába, de lelkiismeretes politikai működése közben sem feledkezett meg Franciaországról és francia barátairól. Állandó összeköttetést tartott fenn továbbra is Chassini-nal és érdeklődéssel kíséri a franciaországi eseményeket. A porosz-francia háború után Irányi a magyar képviselőházban óvást emelt az ellen, hogy a poroszok elvegyék Elzász-Lotharingiát a franciáktól. Erről a tiltakozó magyar felszólalásról, mint egyedülálló, elszigetelt politikai cselekedetről, mint a magyar nemzet igazság- és szabadságszeretetének bizonyítékáról, Coppée francia költő emlékezett meg: „1871-ben a magyar nép nemes és megindító viselkedést tanúsított, amidőn kezét a legyőzöttek felé nyújtotta... a háború után először érezte Franciaország,

hogy egy nemzet, egy egész nemzet fordul feléje nagy rokonszenvvel.“⁶

1884-ben látogatott el Pestre Mme A d a m, kivel Irányi párisi tartózkodása utolsó éveiben ismerkedett meg, valószínűleg Szarvady Frigyes szalónjában. Budapesti tartózkodása alatt Mme A d a m gyakran volt együtt Irányival és a *La Patrie Hongroise* című munkájának megírásakor Irányihoz fordult a magyar szabadságharcra vonatkozó adtokért. Könyvének Kossuth fejezetében Irányinak Kossuthról mondott véleményét idézi.

Az országgyűlési 48-as pártnak 1869-től fogva Irányi volt az elnöke. 1884-ben, midőn Ugron Gábor és még néhány politikus a Tisza-pártból kilépve a függetlenségi párthoz csatlakozott és ezen párt a 48-asokkal egyesülten a Függetlenségi és 48-as nevet vette fel, Irányi ennek a pártnak is elnöke és vezére lett. Innen számítható a pártnak nagy térfoglalása az országgyűlésen.

A képviselőház egyik leglelkiesmeretesebb tagja és a legnagyobb figyelemmel meghallgatott szónoka volt. Részt vett pártjának minden küzdelmében.

1892 november 2-án halt meg Irányi Dániel Nyiregyházán. Már régóta betegeskedett, — májbajban és állítólag bélrákban szenvedett. Valóban a nemzet halottja volt, a magyar nemzet minden rétegét fájdalom és gyász töltötte el Irányi megdöbbentő halálhírére. Halála nagy veszteség volt az egész nemzetre, de legnagyobb a Függetlenségi és 48-as pártra, melynek hosszú időn keresztül elnöke és vezére volt. Koporsója mellett a párt nevében Eötvös Károly mondott búcsúbeszédet: „Hű bajtársunk, bölcs vezetőnk, feledhetetlen barátunk — Isten veled!“ A nagy bujdosó, a hontalanná tett nagy magyar, a hazafiság élő példaképe, Kossuth Lajos a messze távolban siratta elvtársát és barátját. Az ő fájdalmának, elismerésének hangja is belevegyült az Irányit sirató nemzeti gyászba. Táviratban fejezte ki fájdalmas részvétét és az Irányi ravatalára teendő koszorújának szalagjára ezt a feliratot küldte: „*Elhagyta bajtárs! Követlek!*“

⁶ Birkás Géza: A magyarság francia barátai régen és most. Pécs 1936. p. 27.